

महिला उत्तरदायी सञ्चार निर्देशिका, २०७६

प्रस्तावना

विचार र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता एवं वैयक्तिक अधिकार, सम्मान र गोपनीयता, लैङ्गिक समता, लिङ्गको आधारमा गरिने भेदभावको अन्त्यजस्ता विषय महिलासँग सम्बन्धित समाचार सम्प्रेषणमा महत्वपूर्ण हुने गर्दछन्। नेपालको संविधान (२०७२), महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभावको उन्मूलनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय संविदा, सन्(१९७९), महिलासम्बन्धी चौथो विश्व सम्मेलन अर्थात् सन् १९९५ को बेइजिङ घोषणापत्रका रणनीतिक उद्देश्यहरू (जे १ र जे २) लगायतका राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासरूलाई आत्मसात् गर्दै महिलासम्बन्धी समाचार सम्प्रेषणको व्यावसायिक पक्षलाई मर्यादित, जवाफदेही, प्रभावकारी एवं परिणाममुखी बनाउनु आजको आवश्यकता र चुनौती दुवै हो। यस निम्ति सबै पत्रकार र सञ्चारमाध्यमलाई लागू हुनेगरि प्रेस काउन्सिल ऐन, २०४८ को ७ (ख) ले दिएको अधिकार प्रयोगमार्फत पत्रकार आचारसंहिता, २०७३ (पहिलो संशोधन, २०७६ दफा ४ को उपदफा ४ मा पत्रकार र सञ्चारमाध्यमले महिलाको उत्थान र विकासमा विशेष सहयोग पुऱ्याउने गरि सूचना सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ भन्ने सामाजिक दायित्व तोकिएको छ। सोही दायित्वको विषयमा विशिष्टीकृत व्यवस्था हुन वाञ्छनीय भएकाले पत्रकार आचारसंहिता, २०७३ (पहिलो संशोधन, २०७६) को दफा (१५) र नेपाल पत्रकार महासंघसमेतको सल्लाह-सम्मतिमा प्रेस काउन्सिल नेपालद्वारा महिला उत्तरदायी सञ्चार निर्देशिका, २०७६ जारी गरिएको छ।

प्रारम्भिक

१. नाम, प्रारम्भ र विस्तार

- (१) यो निर्देशिकाको नाम 'महिला उत्तरदायी सञ्चार निर्देशिका, २०७६' रहेको छ।
- (२) यो निर्देशिका प्रेस काउन्सिल नेपालले निर्णय गरेको मिति २०७६/१०/१५ बाट लागू भएको छ।
- (३) यो निर्देशिका नेपालमा सञ्चालित सञ्चारमाध्यम तथा नेपालभित्र रहेर पत्रकारिता गर्ने सम्पूर्ण पत्रकारलाई समानरूपमा लागू हुनेछ।

२. निर्देशिकाको क्षेत्र : यो निर्देशिकाको समान रूपमा मूलतः सातवटा क्षेत्र हुनेछ :

- (क) महिलाको सर्वाङ्गीण हित र विकास
- (ख) महिलाको पेसागत हित र अवसर
- (ग) सारभूत समानताको प्रवर्द्धन
- (घ) मर्यादित र सकारात्मक समाचार सम्प्रेषण
- (ङ) उत्तरदायित्व र जवाफदेहिता
- (च) महिलाअधिकारको प्रवर्द्धन
- (ज) लिङ्गको आधारमा गरिने भेदभावको अन्त्य

३. परिभाषा : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकामा,

- (१) 'काउन्सिल' भन्नाले प्रेस काउन्सिल ऐन, २०४८ बमोजिम स्थापना भएको प्रेस काउन्सिल नेपाललाई सम्झनुपर्दछ।
- (२) 'निर्देशिका' भन्नाले महिला उत्तरदायी सञ्चार निर्देशिका, २०७६ लाई सम्झनुपर्दछ।
- (३) 'व्यावसायिक आचरण' भन्नाले यस निर्देशिका, पत्रकार आचारसंहिता, २०७३ (पहिलो संशोधन, २०७६), पत्रकार महासंघ, विभिन्न आमसञ्चारमाध्यम लगायतका व्यावसायिक संघ-संस्थाले बनाएको र महिला वा अन्य विषयका समाचार सम्प्रेषणसम्बन्धमा तयार पारी लागू गरेको व्यावसायिक मापदण्ड र आचरण बुझनुपर्दछ।
- (४) 'समाचार सम्प्रेषण' भन्नाले सबै प्रकारका आमसञ्चारमाध्यममा प्रकाशित तथा प्रसारित श्रव्य, दृश्य, मुद्रण, रेखाङ्कन, चित्राङ्कन, छायाङ्कनलगायतका कुनै पनि रूपमा प्रस्तुत समाचार, विचार, विज्ञापनसमेतका सामग्री भनी बुझनुपर्दछ।
- (५) 'तोकिएको' वा 'तोकिएबमोजिम' भन्नाले काउन्सिलबाट तोकिएको वा समय-समयमा दिइएको सुझाव, निर्देशन, निर्णय, वा कार्यविधिलाई सम्झनुपर्दछ।
- (६) 'पत्रकार' भन्नाले कुनै सञ्चारमाध्यममा समाचार सामग्री सङ्कलन, उत्पादन, सम्पादन, सञ्चार र सम्प्रेषणजस्ता कार्यसँग आबद्ध कुनै पनि व्यक्ति वा सो कार्यसँग सम्बन्धित कुनै पद, हैसियत र सम्बन्धमा काम गर्ने व्यक्ति सम्झनुपर्दछ।

(७) 'सञ्चारमाध्यम' भन्नाले पत्रपत्रिका, रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइनमाध्यम, समाचार एजेन्सी तथा इन्टरनेटका माध्यमबाट समाचार, सूचना, विज्ञापन तथा विचारमूलक लेख वा कार्यक्रम उत्पादन, वितरण एवं सम्प्रेषण गर्ने संघ-संस्था, निकाय, कम्पनी, सेवा प्रदायक र सेवा सम्भन्धुपर्दछ।

पत्रकार र सञ्चारमाध्यमको कर्तव्य

४. पत्रकार र सञ्चारमाध्यमले महिलासम्बन्धी समाचार सम्प्रेषण गर्दा निम्नानुसारका कर्तव्य पालना गर्नुपर्दछ :

- (क) **महिलाको सर्वाङ्गीण हित र विकास** : (१) आम पत्रकार र सञ्चारमाध्यमले महिलाको मर्यादापूर्ण जीवनको सुनिश्चितता, लिङ्गको आधारमा गरिने कुनै पनि प्रकारका विभेदको अन्त्य, महिलाको वैवाहिक अवस्था जस्तोसुकै भए पनि सामाजिक, राजनीतिक, साँस्कृतिक, नागरिक र अन्य कुनै पनि क्षेत्रमा पुरुष र महिलाबीच सारभूत समानता, महिला मानवअधिकारको प्रवर्द्धन र परिपूर्तिजस्ता विषय सम्बोधन हुने गरि उनीहरूको सर्वाङ्गीण विकास र हितलाई ध्यानमा राखी संविधान, ऐन, नियम, व्यावसायिक मर्यादासम्बन्धी नीति, आचारसंहिता, निर्देशन एवं अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डको समेत ख्याल राखेर समाचार सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम महिला सशक्तीकरण, सहभागिता र नेतृत्वलाई मुखरित गर्ने निम्नलिखित विषयलाई तथ्यपरक एवं वस्तुनिष्ठ आधारमा समेटेर समाचार सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ :
- (१) महिलालाई आर्थिक, राजनैतिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, पारिवारिक र वैयक्तिक हिसाबले अधि बढ्न मद्दत, असर, अवरोध वा नियन्त्रित गर्ने विषय
- (२) शिक्षा, स्वास्थ्य, राजनीति, आर्थिक क्रियाकलाप, पेसालगायतका विभिन्न क्षेत्रमा महिलाहरूले गरेका प्रगति, उल्लेखनीय कार्यहरू, नेतृत्वदायी भूमिकाको अवस्था उत्खनन गर्ने विषय
- (३) राज्यका विभिन्न निकायहरूले महिलाको सर्वाङ्गीण हित र विकासमा गरेका व्यवहार, कार्य, उपलब्धि वा विफलता, सक्षमता वा अक्षमतालगायत राज्य र महिलसँग सम्बन्धित विषय
- (४) महिलाको हित र विकाससम्बन्धमा निजी क्षेत्र, नागरिक समाज, शिक्षा, स्वास्थ्य र सञ्चार क्षेत्रलगायतका सरोकारवालाहरूले गरेका सकारात्मक एवं प्रोत्साहनमूलक तथा नकारात्मक कार्य
- (५) महिलाको हकहितका विषयमा विभिन्न तहका विधायिकामा भएका छलफल, बहस, नीति, निर्णय तथा अदालतले गरेका निर्णय
- (६) महिलाका सम्बन्धमा प्रशासन, प्रहरी, सेनालगायतका सुरक्षा निकायले गरेका सकारात्मक/नकारात्मक कार्यहरू
- (७) महिलाअधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनसम्बन्धी कार्य
- (८) पछाडि परे/पारिएका महिलाहरूको हित, विकास र आवाजलाई मुखरित गर्ने कार्य
- (९) महिलाको हित र विकाससम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास र अनुभव
- (ख) **महिलाको पेसागत हित र अवसर** : (१) महिलासम्बन्धी समाचार सम्प्रेषण गर्दा उनीहरूको पेसागत हित र अवसरलाई प्रोत्साहन एवं संरक्षण गर्न जोड दिनुपर्दछ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम समाचार सम्प्रेषण गर्दा देहायका विषयलाई तथ्यपरक एवं वस्तुनिष्ठ आधारमा प्रस्तुत गर्नुपर्दछ :
- (१) महिलाको निजी एवं सार्वजनिक क्षेत्रमा पेसागत अवस्था र अवसरको स्थिति
- (२) पेसागतरूपमा महिलालाई दिइएको अवसर र त्यसको अवस्था, पर्याप्तता/अपर्याप्तता, कमी, कमजोरी, सुधारका क्षेत्र र सम्भावना
- (३) पेसागतरूपमा महिलामाथि हुने व्यवहारको अवस्था
- (४) पेसागतरूपमा महिलाले भोग्नुपरेका चुनौती, समस्या र प्राप्त अवसरहरू
- (५) निजी तथा सार्वजनिक क्षेत्रमा महिलालाई पेसागत अवसर दिन गरिएका कार्य र ती कार्यको परिणाम
- (६) पेसागतरूपमा महिलाले व्यहोर्नुपरेका सामाजिक एवं साँस्कृतिक चुनौती
- (७) पेसागत रूपमा महिलामाथि हुने समानता वा भेदभावको अवस्था
- (३) कार्यक्षेत्रमा हुने यौन दुर्व्यवहार, यौनहिंसा, महिलाविरुद्ध निजी तथा सार्वजनिक क्षेत्रमा हुने कुनै पनि प्रकृतिको हिंसा तथा अपराधजस्ता सवालमा समाचार सम्प्रेषण गर्दा महिला/पुरुषको सामाजिक इज्जत, प्रतिष्ठा एवं कानूनी अधिकारमा असर नपर्ने गरि गर्नुपर्दछ।

ग. सारभूत: समानताको प्रवर्द्धन : (१) समाजमा विद्यमान राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक कारणले महिलालाई के कसरी भेदभाव गरि पछाडि पारिएको छ ? र, यसैका कारण परिवार, समाज र राष्ट्रले के कस्तो क्षति व्यहोनुपरेको छ भन्नेबारे तथ्यपरक र वस्तुनिष्ठ समाचार सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ।

(२) सारभूत समानता सुनिश्चितताका निमित्त अगाडि सारिएका सकारात्मक विभेद अर्थात विशेष व्यवस्थालाई प्रवर्द्धन हुने गरि समाचार सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ।

(३) विशेषगरि दलित, गरिब, शिक्षाबाट वञ्चित र पछाडि परे/पारिएका महिलामा समानताको सन्देश दिइ उनीहरूलाई प्रेरित र सशक्तीकरण गर्न मद्दत पुग्ने समाचार सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ।

(४) लैङ्गिक असमानताका आधार र कारण खोजी यसको निराकरण गर्न मार्गप्रशस्त हुनेगरि समाचार सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ।

(५) सारभूत: समानताको प्रवर्द्धन, सम्बोधन र परिपूर्तिका लागि नेपाल सरकार, गैरसरकारी संघ-संस्था तथा निजी क्षेत्रलाई जिम्मेवार बनाउने गरि समाचार सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ।

(६) नेपाली समाजको जानकारीका लागि लैङ्गिक समानताका सम्बन्धमा तय गरिएका घरेलु कानूनलगायत अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि, सविदा र संयुक्त राष्ट्रसंघ लगायत अन्य संघसंस्थाबाट भएका प्रयासहरूलाई समेत प्राथमिकता दिई समाचार सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ।

घ. मर्यादित र सकारात्मक समाचार सम्प्रेषण : (१) महिलाको इज्जत, सम्मान र प्रतिष्ठा, व्यक्तिगत, पारिवारिक र सामाजिक सम्बन्ध, पेसागत अवस्था तथा अवसर लगायतका विषयमा मर्यादित र सकारात्मक सन्देश प्रवाह हुनेगरि समाचार सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ।

(२) महिलाको व्यक्तिगत स्वतन्त्रता र स्वाधीनताको विषयलाई सम्मान हुनेगरि समाचार सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ।

(३) व्यक्तिगत र सार्वजनिक नैतिकताको भिन्नता र गम्भीरतालाई सदैव हृदयङ्गम गरि सार्वजनिक नैतिकतासम्बन्धी विषयमा समाचार सम्प्रेषण गर्दा तथ्य र वस्तुनिष्ठतामा ध्यान दिनुपर्दछ।

(४) स्वस्थ, सभ्य र जिम्मेवार समाज निर्माणमा मार्गप्रशस्त हुने विषयलाई प्राथमिकता दिइ समाचार सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ।

ङ. उत्तरदायित्व र जवाफदेहिता : (१) महिलासँग सम्बन्धित समाचार सम्प्रेषण गर्दा समाजप्रति उत्तरदायी हुनुपर्ने कानूनी एवं सामाजिक अपेक्षा र व्यावसायिक सिद्धान्तलाई अनुसरण गर्दै थप उत्तरदायी र जवाफदेही हुनुपर्दछ।

(२) समाचार सम्प्रेषणका माध्यमबाट कुनै महिलाको कानूनी अधिकार, व्यक्तिगत स्वतन्त्रता तथा गोपनीयतामा आघात पुऱ्याउनु हुँदैन।

च. महिला अधिकारको प्रवर्द्धन : (१) महिला अधिकारको सम्मान, संरक्षण र सम्बोधन हुनेगरि समाचार सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ।

(२) पत्रकार र सञ्चारमाध्यमले घरेलु र अन्तर्राष्ट्रिय कानूनद्वारा सुरक्षित/संरक्षित महिला अधिकारलाई समाचार सम्प्रेषणका माध्यमबाट प्रचारप्रसार गर्नुपर्दछ।

छ. लिङ्गको आधारमा गरिने भेदभावको अन्त्य : १) आम पत्रकार र सञ्चारमाध्यमले कुनै पनि (महिला, पुरुष, तेस्रो लिङ्गका आधारमा हुने भेदभाव, असमानता, अपहेलना, दुर्व्यवहारसम्बन्धी विषयमा सदैव सजग, सचेत भइ यस्ता भेदभावको विपक्षमा समाचार सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ।

पत्रकार र सञ्चारमाध्यमले गर्न नहुने

५. पत्रकार र सञ्चारमाध्यमले महिलासम्बन्धी समाचार सम्प्रेषण गर्दा देहायअनुसारका कार्य गर्नहुँदैन :

(१) महिलाको सर्वाङ्गीण विकासलाई अवरोध गर्ने रूढिग्रस्त र परम्परागत भूमिकामा आधारित पूर्वाग्रही समाचार सम्प्रेषण गर्नहुँदैन।

(२) हिंसाबाट पीडित महिलाको आत्मसम्मानमा ठेस पुऱ्याउने; आश्रित, असहाय, हेय र कमजोर वर्गको रूपमा चित्रणगरि उनीहरूको मनोबललाई कमजोर तुल्याउने किसिमले समाचार सम्प्रेषण गर्नहुँदैन।

(३) कानूनबमोजिम गोप्य राख्नुपर्ने वा व्यक्तिको निजी विषय र गोपनीयताका सवाललाई पेसागत विषयसँग जोडी समाचार सम्प्रेषण गर्नहुँदैन।

(४) महिलासम्बन्धी समाचार सम्प्रेषण गर्दा महिला/पुरुष असमान लिङ्ग हुन् र महिला पुरुषसह समाजका सम्पूर्ण क्षेत्रमा सहभागी हुन सक्दैनन् भन्ने पूर्वाग्रही धारणाबाट प्रभावित हुनहुँदैन।

(५) महिलालाई केवल करुणाको पात्र, कमजोर, असहाय, अबला वा आश्रित व्यक्तिको रूपमा चित्रणगरि समाचार सम्प्रेषण गर्नहुँदैन।

- (६) कुनै महिला र पुरुषबीच स्वतन्त्र सहमति र समझदारीमा भएका अन्तरङ्ग सम्बन्ध वा निजी व्यवहारलाई समाचार सम्प्रेषणको विषय बनाउन हुँदैन।
- (७) कुनै घटनालाई अतिरञ्जित गरि, नभएका तथ्य र घटनालाई भएको जस्तो बनाई महिलाप्रति भ्रम सिर्जना हुने वा गर्नेगरि समाचार सम्प्रेषण गर्नहुँदैन।
- (८) सार्वजनिक नैतिकतामा प्रश्न उठाइएको विषयलाई महिलाका विषयमा कपोलकल्पित र अतिरञ्जित ढङ्गले समाचार बनाइ सम्प्रेषण गर्नहुँदैन।
- (९) समाचार सम्प्रेषणका माध्यमबाट कुनै पनि महिलाको कानूनी अधिकार, व्यक्तिगत स्वतन्त्रता तथा गोपनीयतामा आघात पुऱ्याउन हुँदैन।
- (१०) आम पत्रकार र सञ्चारमाध्यमले महिलाको अपमान, अवहेलना र घरेलु एवं अन्तर्राष्ट्रिय कानूनद्वारा सुरक्षित/संरक्षित महिलाअधिकार विपरीत हुनेगरि समाचार सम्प्रेषण गर्नहुँदैन।
- (११) आम पत्रकार र सञ्चारमाध्यमले महिलासहित पुरुष, तेस्रो लिङ्गमाथि भेदभाव, असमानता, अपहेलना, दुर्व्यवहार आदि आधारमा सामाजिक विभेद हुनेगरि समाचार सम्प्रेषण गर्नहुँदैन।

विविध

६. **उजुरी र कारबाही** : पत्रकार आचारसंहिता, २०७३ (पहिलो संशोधन, २०७६) मा व्यवस्था भएबमोजिम हुनेछ।
७. **निर्देशन र सुझाव** : (१) यो निर्देशिकाको पालना गर्न/गराउनका लागि प्रेस काउन्सिल नेपालद्वारा समय-समयमा जारी निर्देशन र सुझावको पालना गर्नु आम पत्रकार र सञ्चारमाध्यमको कर्तव्य हुनेछ।
(२) उपदफा (१) बमोजिम दिइएको निर्देशन र सुझावलाई यसै निर्देशिकाको अभिन्न अङ्ग मानिनेछ।
८. **कार्यविधि बनाउन सक्ने** : (१) यो निर्देशिका लागू गर्न पत्रकार आचारसंहिता, २०७३ (पहिलो संशोधन, २०७६) अन्तर्गत बनेको कार्यविधि लागू हुनेछ।
(२) प्रेस काउन्सिल नेपालले उपदफा (१) बमोजिमको कार्यविधिका अतिरिक्त छुट्टै वा विशेष कार्यविधि बनाउनुपर्ने आवश्यकता ठानेमा सोही मुताबिक विशेष कार्यविधि बनाउन सक्नेछ।
९. **आन्तरिक निर्देशिका** : (१) यस निर्देशिका कार्यान्वयन गर्न तथा गैरकानूनी, अशिष्ट र अमर्यादित समाचार सम्प्रेषण गर्ने कार्यमा रोक लगाउन प्रत्येक सञ्चारमाध्यमले महिला समाचार सम्प्रेषणसम्बन्धी आन्तरिक निर्देशिका बनाइ लागू गर्नुपर्नेछ।
(२) उपदफा (१) बमोजिमको निर्देशिका बनाएको कुरा प्रेस काउन्सिल नेपाललाई जानकारी दिनुपर्नेछ।
(३) उपदफा (१) बमोजिमको निर्देशिका लागू भए/नभएकोबारे प्रेस काउन्सिल नेपालले समय-समयमा बुझ्न, सूचना लिन वा अनुगमन गर्न सक्नेछ।
१०. **बचाउ** : यस निर्देशिकामा लेखिएका विषयमा यसैबमोजिम र उल्लेख नभएका विषयमा पत्रकार आचारसंहिता, २०७३ (पहिलो संशोधन, २०७६) बमोजिम हुनेछ।
११. **व्याख्या गर्ने अधिकार** : यो निर्देशिका लागू गर्ने सम्बन्धमा बाधा-अड्काउ फुकाउने एवं यसको व्याख्या गर्ने अधिकार प्रेस काउन्सिल नेपालमा रहनेछ।